

WOJCIECH GONERA

badacz niezależny

ORCID: 0000-0002-8320-7693

NIEZALEŻNY SAMORZĄDNY ZWIĄZEK ZAWODOWY „SOLIDARNOŚĆ” W INOWROCŁAWSKIEJ OŚWIACIE (1980–1981)

Proces organizowania struktur NSZZ „Solidarność” w inowrocławskich szkołach rozpoczął się wkrótce po strajkach sierpniowych 1980 r. Przedstawiciele lokalnej oświaty, podobnie jak pedagodzy w całej Polsce, starali się aktywnie uczestniczyć w przemianach społecznych, inicjując debatę na temat reformy systemu kształcenia. W czasie 16 miesięcy swojego „karnawału” niezależny ruch związkowy zabiegał przede wszystkim o podniesienie rangi zawodu nauczyciela, zwracając uwagę na konieczność zwiększenia nakładów państwa na edukację. Postulowano m.in. podniesienie wynagrodzeń, zagwarantowanie osiemnastogodzinnego pensum oraz podjęcie rozmów nad wprowadzeniem zmian w nauczaniu niektórych przedmiotów (np. historii i języka polskiego). Zrealizowanie wstępnych propozycji reform miało w przyszłości służyć odpolitycznieniu placówek oświatowych. Nauczycielom z Solidarności zależało bowiem na przywróceniu szkole autonomii, tak aby znów stała się miejscem kształcenia i wychowywania nowych pokoleń obywateli świadomych swoich praw¹.

We wrześniu 1980 r. w Inowrocławiu doszło do największej od wielu lat fali strajków w zakładach pracy, w wyniku których 11 października tegoż roku utworzono Międzyzakładowy Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność” (MKZ)². Spontaniczne protesty w przedsiębiorstwach i rozwój ruchu związkowego, wolnego od ingerencji władz państwowych, skłoniły władze miasta do powołania specjalnej Komisji ds. Wniosków i Postulatów, na której czele stanęła wiceprezydent Janina Jarosińska. Jedną ze zgłoszonych propozycji

¹ Na ten temat zob.: *Listopad '80. Rzecz o strajkach ludzi oświaty, służby zdrowia i kultury*, red. J. Hlebowicz, Gdańsk 2022.

² Szerzej na ten temat zob.: W. Gonera, *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Inowrocławiu (1980–1981)*, Inowrocław 2021, s. 60–94.

był nauczycielski projekt wprowadzenia ocen całorocznej pracy kadry pedagogicznej przez dyrekcję szkół, zamiast praktykowanej weryfikacji efektów nauczania podczas wizytacji przedstawicieli kuratorium³. Nauczyciele z omawianego miasta z uwagą śledzili wydarzenia w kraju, a zwłaszcza organizowane w tym czasie spotkania przedstawicieli środowisk niezależnych w auli Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, podczas których przekazywano instrukcje dotyczące zakładania struktur nowego związku w zakładach pracy. 12 października 1980 r. siedmioosobowa grupa przedstawicieli inowrocławskiej oświaty – Marian Frąszczak, Alfred Krysiak, Henryk Łada, Stefan Łożykowski, Józef Matuszewski, Zygmunt Rynarzewski i Mirosław Zacharczyk – wracając z jednego z takich spotkań, postanowiła powołać NSZZ „Solidarność” w szkołach swojego miasta i regionu⁴.

Następnego dnia w mieszkaniu jednego z nauczycieli ustalono termin i sposób zorganizowania zebrania założycielskiego. Trzy dni później, 16 października 1980 r., w auli I Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu odbyło się pierwsze spotkanie pracowników oświaty, w którym wzięło udział ok. 300 osób. Wśród uczestników była m.in. wiceprzewodnicząca Wojewódzkiego Międzyszkolnego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Toruniu Bożena Korzeniowska-Szudy. Podczas swojego wystąpienia zwracała do zakładania kół związkowych w szkołach: „Mam szacunek do tradycji ZNP, ale do tradycji Związku z lat międzywojennych, kiedy był wychowawcą i opiekunem. W okresie powojennym natomiast kazano nam wyłącznie schylać głowy i wykonywać polecenia władz. Byliśmy grupą rozbitą, z którą można było robić, co się podoba. Ważną zmianą jest połączenie się ludzi pracy. Musimy skończyć z podziałem na robotników, inteligencję i tych, którzy rządzą – a którzy nie wiedzą, co dzieje się na dole. Robotnicy w Gdańsku pierwsi okazali się odważni i określili swoje miejsce w społeczeństwie [...] Musimy stać się siłą, która będzie kontrolowała władze od najwyższej do najniższej i będziemy partnerami w stosunku do inspektoratów i kuratoriów w różnych sprawach zawodowych”⁵.

W trakcie dyskusji omówiono wiele postulatów, m.in. likwidacji promowania uczniów z jedną oceną niedostateczną, zastosowania opisowej, a nie punktowej oceny pracy kadry pedagogicznej oraz wprowadzenia dodatków za pełnienie funkcji wychowawcy i kierowanie kółkami zainteresowań. Ponadto przybyli na zebranie nauczyciele krytycznie odnieśli się do zasady przyznawania nagród przez ministra i kuratora, proponując w zamian premie za wysługę lat. W debacie poruszono również kwestię dalszej integracji ze środowiskiem robotniczym, a także potrzeby właściwego ułożenia relacji z władzami lokalnymi⁶.

Podczas spotkania powołano Międzyszkolny Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność” w składzie: Henryk Łada⁷ (przewodniczący), Anna Pasela (zastępca przewodniczącego),

³ J. Brodziński, *Uzasadnione wnioski i postulaty wdrażane w życie*, „Gazeta Pomorska”, 12 IX 1980, nr 197.

⁴ A. Krysiak, „Solidarność» nauczycielska w Inowrocławiu”, mps, s. 1. (zbiory prywatne Wojciecha Gonery).

⁵ Archiwum Biura Badań Historycznych Zarządu Regionu Toruńsko-Włocławskiego NSZZ „Solidarność” (dalej ABBH), 1.6, Protokół posiedzenia Międzyszkolnego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu, 16 X 1980 r.

⁶ H. Zimmer, *Spotkanie nauczycieli*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 29 X 1980, nr 226.

⁷ Henryk Łada (ur. 27 IV 1937 r. w Kruszy Duchownej, zm. 27 VII 2006 r. w Inowrocławiu) – absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (1969 r.), pierwszy przewodniczący NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich, delegat na I Walne Zebranie Delegatów Regionu Bydgoskiego NSZZ „Solidarność” (WZD); w 1981 r. członek Zarządu Regionu Bydgoskiego i Zarządu Oddziału

Stanisław Laskowski, Mirosław Zacharczyk (sekretarze), Alfred Krysiak, Stefan Łożykowski, Józef Matuszewski, Zygmunt Rynarzewski, Marian Frąszczak, Anna Balcerzak, Bogdan Grudziński, Barbara Antoszkiewicz, Henryk Korecki i Włodzimierz Syczyło. Chęć przystąpienia do związku zadeklarowało wówczas 170 osób. Obecni w auli nauczyciele podjęli także decyzję o rejestracji w inowrocławskim MKZ⁸.

Począwszy od 28 października 1980 r. Międzyszkolny Komitet Założycielski organizował cotygodniowe szkolenia dla przewodniczących i delegatów z kół związkowych, powstających w inowrocławskich szkołach, na których przekazywano informacje z MKZ oraz relacje z posiedzeń Krajowej Komisji Koordynacyjnej Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność”. Na tych spotkaniach ustalano także wspólny program działania, wymieniało poglądy, dzielono się spostrzeżeniami, ale przede wszystkim opracowywano program rozwoju ruchu solidarnościowego w oświacie⁹.

Jedną z pierwszych placówek, w której zorganizowano Solidarność, był Zespół Szkół Mechanicznych i Elektrycznych – 20 października 1980 r. powołano tam Tymczasową Komisję Zakładową. Miesiąc później delegaci szkolnego koła wybrali zarząd w składzie: Stanisław Matysiak (przewodniczący), Tadeusz Stefański (zastępca przewodniczącego), Marek Rybarczyk, Tadeusz Laskowski (skarbnik), Waldemar Kluczniak i Mieczysław Lewandowski¹⁰. 30 października tegoż roku przeprowadzono wybory do Komitetu Założycielskiego związku przy Zespole Szkół Zawodowych w Mątwach, którego przewodniczącym został Zygmunt Tucholski¹¹. Na początku listopada kolejne koło utworzono w I LO, a tamtejszy komitet założycielski utworzyli: Mirosław Zacharczyk (przewodniczący), Andrzej Radtke (zastępca przewodniczącego), Krzysztof Śledziński (sekretarz),

„Solidarności” w Inowrocławiu. Po wprowadzeniu stanu wojennego uczestnik spotkań podziemnej komisji oświaty, powołanej w celu organizowania pomocy materialnej dla rodzin osób represjonowanych oraz prowadzenia działalności samokształceniowej, kolporter prasy niezależnej. 11 XII 1989 – 30 VI 1990 wiceprezydent Inowrocławia; 1990–1994 członek jego Rady Miejskiej (zob. W. Gonera, *Henryk Łada (1937–2006)*, „Przegląd Oświatowy”, 15 I 2013, nr 2; E. Mikołajczak, *Henryk Łada (1937–2006)*, „Ziemia Kujawska” 2007, t. 20, s. 207–210).

⁸ Archiwum Międzyszakładowej Organizacji Związkowej NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich (dalej AMOZ), 3.1, Narodziny i rozwój „Solidarności” nauczycielskiej na Kujawach, k. 6–7.

⁹ H. Łada, *Działalność Międzyszkolnego Komitetu Założycielskiego w Inowrocławiu*, „Okręg Kujaw Zachodnich Region Bydgoski”, 13–14 VI 1981, nr 1.

¹⁰ AMOZ, (zbiór dokumentów, bez sygnatury), Protokół zebrania koła NSZZ „Solidarność” przy Zespole Szkół Mechanicznych i Elektrycznych w Inowrocławiu, 18 XI 1980 r.

¹¹ Zygmunt Leszek Tucholski (ur. 21 V 1946 r. w Steklinie, zm. 2 XII 2018 r. w Inowrocławiu) – działacz NSZZ „Solidarność” w środowisku pracowników oświaty. W grudniu 1980 r. wybrany do zarządu Komisji Okręgowej, współpracownik inowrocławskiego MKZ. Uczestniczył w tworzeniu związku młodzieży szkolnej w Inowrocławiu. Po wprowadzeniu stanu wojennego aktywny działacz opozycji antykomunistycznej (związany z Konfederacją Polski Niepodległej), kolporter niezależnej prasy. 11 V 1982 r. zatrzymany na 48 godzin za udział w przygotowaniach do akcji strajkowej 13 maja (w odpowiedzi na apel Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” tego samego dnia w zakładach pracy na terenie całego kraju zaplanowano piętnastominutowy strajk). W 1988 r. współorganizator Komisji Organizacyjnej Oddziału NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu, następnie członek Tymczasowego Zarządu Oddziału NSZZ „Solidarność” w tym mieście oraz Tymczasowego Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność”. Po 1989 r. znów we władzach nauczycielskiej „Solidarności”, 1994–2001 przewodniczący Komisji Międzyszakładowej NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich (W. Gonera, *Nie żyje legenda inowrocławskiej „Solidarności”*, https://ki24.info/pl/11_wiadomosci/11142_nie-yje-legenda-inowroc-awskiej-solidarno-ci.html [dostęp 21 II 2020 r.]; P. Strachanowski, *Pożegnaliśmy Zygmunta „Leszka” Tucholskiego (1946–2018)*, „Gazeta Pomorska”, 7 XII 2018, nr 285).

Jadwiga Wielewska-Fengler (skarbnik); w skład zarządu weszli także Bożena Wrześniowska i Jan Nawrocki¹².

Dzięki zaangażowaniu Międzyszkolnego Komitetu Założycielskiego organizacje związkowe zaczęły powstawać również w okolicznych miastach i gminach. W inowrocławskiej Szkole Podstawowej nr 15 (która pełniła wówczas funkcję Zbiorczej Szkoły Gminnej) powołano ośmioosobową komisję koła gminnego, na której czele stanął Edmund Mikołajczak¹³, a w jej pracach uczestniczyli nauczyciele z Batkowa, Cieślina, Góry, Jaksic, Orłowa, Tupadeł, Turzan oraz Żalinowa¹⁴.

Poza Inowrocławiem najsilniejsze struktury związku powstały w Kruszwicy. W październiku 1980 r. z inicjatywy Bolesława Lewandowskiego, dyrektora Szkoły Podstawowej w Woli Wapowskiej, w gminie Kruszwica powołano komitet założycielski. 19 listopada odbyło się zebranie organizacyjne, przygotowujące wybory lokalnych władz NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania, a tydzień później Lewandowski, jako ich przewodniczący, podpisał porozumienie z gminnym dyrektorem szkół Romanem Tschurlem, określające zasady działania związku na tym obszarze. Zebranie wyborcze koła NSZZ „Solidarność” miasta i gminy zorganizowano 2 grudnia. Jego szefem został nauczyciel ze Szkoły Podstawowej nr 2 w Kruszwicy, Ryszard Zalewski. Ostatecznie 5 grudnia 1980 r. ukonstytuowały się władze lokalnej Miejsko-Gminnej Komisji Koła NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania w składzie: Ryszard Zalewski (przewodniczący), Franciszek Maciejewski (zastępca przewodniczącego), Wincenta Majak (sekretarz), Zofia Ziółkowska (skarbnik), Ryszard Hoffman, Krystyna Jachimowicz, Kazimiera Boniewicz, Tadeusz Superczyński, Urszula Przybylska, Jadwiga Sieradzka, Edwin Borzyszkowski, Stanisław Sulczyński, Witold Muszyński i Maria Lewandowska (członkowie)¹⁵.

¹² *Kronika związkowa*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 14 XI 1980, nr 245.

¹³ Edmund Mikołajczak (ur. 15 XI 1950 r. w Inowrocławiu) – absolwent studiów historycznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (1975 r.), działacz NSZZ „Solidarność” w środowisku pracowników oświaty, przewodniczący koła Solidarności w Zbiorczej Szkole Gminnej w Inowrocławiu. W grudniu 1980 r. wybrany do zarządu Komisji Okręgowej, członek Prezydium Regionalnej Rady Sekcji Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy. Po wprowadzeniu stanu wojennego działacz opozycji, współorganizator podziemnej komisji oświaty, powołanej w celu organizowania pomocy materialnej dla rodzin osób internowanych i aresztowanych oraz prowadzenia działalności samokształceniowej, kolporter prasy niezależnej. Od 28 II 1989 r. w Międzyszkolnej Radzie Koordynacyjnej Pracowników Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” na Kujawy Zachodnie z siedzibą w Inowrocławiu (wybrany do trzyosobowej komisji roboczej, reprezentującej środowisko nauczycielskie w rozmowach z władzami); we wrześniu 1989 r. ponownie w Prezydium NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich, delegat na II WZD. Redaktor gazet opozycyjnych „Okręg Kujaw Zachodnich Region Bydgoski” (1981 r.) i „Obywatelskie Porozumienie” (1989 r.) oraz współredaktor biuletynu „Związkowiec Kujawski” (1991 r.). Przez dwie kadencje (1994–2002) zasiadał w Radzie Miejskiej Inowrocławia, od 2018 r. członek Rady Powiatu Inowrocławskiego (W. Gonera, *Edmund Mikołajczak współorganizator i działacz NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich w Inowrocławiu*, „Przegląd Oświatowy”, 15 II 2012, nr 4.; S. Józwiak, *W służbie miastu – Edmund Mikołajczak [w:] Pamięć miasta. Honorowi obywatele Inowrocławia*, red. T. Łaszkiwicz, Warszawa 2019, s. 225–242; T. Łaszkiwicz, *Pół wieku Polskiego Towarzystwa Historycznego w Inowrocławiu 1956–2006*, Inowrocław 2006, s. 45–46).

¹⁴ Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej AUMK), 170758, K. Bębniśta, „Działalność NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu w latach 1980–1989”, mps pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem dr. hab. W. Polaka, prof. UMK, w Zakładzie Systemów Politycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2007, s. 84.

¹⁵ B. Lewandowski, „Powstanie Komisji »Solidarności« Pracowników Oświaty i Wychowania w gminie Kruszwica w roku 1980”, mps, s. 1–3 (zbiory prywatne Wojciecha Gonery).

Pod koniec 1980 r. nauczycielska „Solidarność” działała już w kilku gminach w południowej części ówczesnego województwa bydgoskiego. W Barcinie to właśnie pracownicy oświaty i służby zdrowia utworzyli najsilniejsze organizacje związkowe, a w połowie listopada tegoż roku wszyscy nauczyciele ze szkół podstawowych nr 1 i 2 w Pakości zgłosili akces do Solidarności¹⁶. W grudniu powołano struktury w kolejnych placówkach oświatowych, m.in. w Gniewkowie ukonstytuował się Międzyszkolny Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność”, do którego przystąpiło 74 pracowników szkół i przedszkoli z całej gminy. W skład jego zarządu weszli: Wiesława Kubska, Wiesław Nowakowski, Józef Paprocki i Michał Siewkowski. W Strzelnie powołano sześć organizacji związkowych, które od samego początku aktywnie włączyły się w starania o legalizację niezależnego związku zawodowego rolników¹⁷. 3 marca 1981 r. w skład Komisji Okręgowej weszli reprezentanci szkół z Barcina, Mogilna i Złotnik Kujawskich. W Zbiorczej Szkole Gminnej w tej ostatniej miejscowości do związku zapisało się 46 spośród 103 pracowników (przewodniczącą związku w szkole została Danuta Szymczak). Dzięki zaangażowaniu Gwidona Laskowskiego, Zofii Gąsiorowskiej, Ewy Okońskiej i Jolanty Mańkowskiej struktury Solidarności powstały także w środowisku nauczycielskim gminy Janikowo, natomiast przewodniczącą szkolnego koła w Rojewie została Janina Franków¹⁸.

Niemal dwa miesiące działalności Międzyszkolnego Komitetu Założycielskiego zostały wykorzystane przede wszystkim na rozwój niezależnego ruchu związkowego, ale nauczyciele zaangażowali się także w inne inicjatywy, m.in. 15 listopada 1980 r. pracownicy dwóch liceów i dwóch szkół podstawowych w Inowrocławiu wyrazili poparcie dla strajkujących w Urzędzie Wojewódzkim w Gdańsku przez oflagowanie budynków szkolnych¹⁹. Ponadto przedstawi-

¹⁶ Przewodniczącymi szkolnych kół Solidarności zostali Marek Sarna z gminy Barcin i Władysław Pomianowski z gminy Pakość (Archiwum Państwowe w Bydgoszczy [dalej APB], Komitet Miejsko-Gminny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Barcinie, 108/IV/6, Protokół nr 26/80 posiedzenia Egzekutywy KMG PZPR w Barcinie, 19 XII 1980 r., k. 188–189; Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Bydgoszczy [dalej KW PZPR], 1666, Meldunki nadane przez terenowe instancje partyjne i komitety zakładowe, 14 XI 1980 r., k. 22–24).

¹⁷ *Kronika związkowa*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 1 XII 1980, nr 258; *W Strzelnie*, „Serwis Informacyjny”, 15 VII 1981, nr 51. W organizowaniu koła Solidarności w Strzelnie szczególnie wyróżnili się: Marian Kasprzyk, Halina Kwiecińska i Rajmund Szałkowski.

¹⁸ APB, Komitet Gminny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Złotnikach Kujawskich, 162/IV/14, Aktualna sytuacja w ruchu związkowym na terenie gminy; Komunikat z zebrania Komisji Okręgowej NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania, odbytego w II Liceum Ogólnokształcącym im. Marii Konopnickiej, 3 III 1981 r. (zbiory prywatne Edmunda Mikołajczaka).

¹⁹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku Delegatura w Bydgoszczy (dalej AIPN By), 077/337, t. 2, Meldunek dotyczący sytuacji polityczno-operacyjnej na terenie województwa bydgoskiego, 15 XI 1980 r., k. 135. Rozmowy przedstawicieli nauczycielskiej Solidarności z reprezentantami Ministerstwa Oświaty i Wychowania rozpoczęły się już w końcu września 1980 r. Ponieważ negocjacje nie przynosiły żadnych rezultatów, Krajowa Komisja Koordynacyjna Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” 7 listopada podjęła decyzję o rozpoczęciu strajku okupacyjnego w jednej z sal Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku. Strajk zakończył się 17 listopada 1980 r. Doszło wówczas do porozumienia z ministrem oświaty i wychowania Krzysztofem Kruszewskim. W protokole ustaleń strona rządowa zobowiązała się m.in. zwiększyć udział wydatków na oświatę, zmniejszyć nauczycielskie pensum do 18 godzin tygodniowo oraz uzupełnić podwyżki wyrównujące wzrost kosztów utrzymania. Inne postulaty dotyczyły m.in. autonomii szkoły, weryfikacji programów nauczania historii i literatury oraz szczegółowych rozwiązań w systemie oświaty (zmniejszenie liczby uczniów w klasie itp.). Ustalenia z Gdańska były podstawą dalszych negocjacji, które strona związkowa prowadziła z przedstawicielami ministerstwa aż do grudnia 1981 r. (zob. N. Jarska, „Szkoła ma służyć dziecku”. *Solidarność nauczycielska*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 9–10, s. 146–150).

ciele oświaty wzięli udział w zbiórce funduszy na budowę pomnika ofiar Grudnia '70 (zebrano 4584 zł 50 gr) oraz w akcji niesienia pomocy dla poszkodowanych w wyniku trzęsienia ziemi we Włoszech. Oprócz wymienionych przedsięwzięć uczestniczyli także w pracach miejskich komisji do spraw socjalnych oraz typowania nagród, odznaczeń i wyróżnień. Poza tym brali udział w posiedzeniach komisji do spraw budżetowych szkół. Jednym z niewątpliwych sukcesów inowrocławskich nauczycieli było przeforsowanie uchwały w sprawie organizowania szkoleń związkowych po godzinach pracy – w podpisanym porozumieniu do identycznych działań zobowiązał się także ZNP²⁰. W listopadzie 1980 r. Międzyszkolny Komitet Założycielski podjął decyzję o udzieleniu pomocy zakładom rolnym przy zbiorze buraków, apelując jednocześnie do wszystkich nauczycieli z regionu o zgłaszanie się z podobnymi propozycjami wsparcia do najbliższych Państwowych Gospodarstw Rolnych lub spółdzielni produkcyjnych. Jednocześnie koła związku zorganizowały cykl imprez dla młodzieży z okazji rocznicy wybuchu powstania listopadowego²¹.

Międzyszkolny Komitet Założycielski zakończył swoją działalność 14 grudnia 1980 r. Tego dnia zorganizowano walne zebranie, podczas którego wybrano zarząd Komisji Okręgowej związku w składzie: Henryk Łada (przewodniczący), Danuta Jasiaczyk-Przygodzka (zastępca przewodniczącego; oboje z Ładą zostali zatrudnieni na etatach związkowych), Mirosław Zacharczyk (sekretarz), Anna Balcerzak (zastępca sekretarza), Włodzimierz Hulisz (skarbnik), Zofia Pomianowska, Wanda Popiołek, Marek Sarna, Ryszard Słowiński, Ryszard Zalewski, Krystyna Janikowska (wiceprzewodniczący), Janina Franków, Alfred Krysiak, Stanisław Laskowski, Bolesław Lewandowski, Stefan Łożykowski, Edmund Mikołajczak, Anna Pasela, Danuta Szymczak, Piotr Stępniewski, Józef Tarkowski i Zygmunt Tucholski (członkowie)²².

Zgromadzeni przyjęli zaproponowaną przez Henryka Ładę nazwę Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich, co świadczyło o ich silnej samoidentyfikacji regionalnej. Na przełomie 1980 i 1981 r. organizacja objęła swym zasięgiem kilkanaście gmin regionu i zrzeszała niemal 1500 członków zorganizowanych w 40 kołach szkolnych. Liczba ta utrzymywała się na stałym poziomie i wzrosła jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego. Potwierdzeniem statusu i wpływów nauczycielskiej Solidarności w środowisku związkowym było powierzenie Henrykowi Ładzie funkcji przewodniczącego Okręgowej Komisji Wyborczej w Inowrocławiu podczas kampanii poprzedzającej wybory do władz wojewódzkich oraz wysunięcie jego kandydatury na szefa inowrocławskiego Oddziału Solidarności. Ostatecznie został członkiem zarządu oraz komisji do spraw organizacyjnych i szkolenia²³.

²⁰ ABBH, 1.6, Uchwała Międzyszkolnego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu, 18 XI 1980 r.

²¹ *Kronika związkowa*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 18 XI 1980, nr 248.

²² AMOZ, 1.1, Prezydium Okręgowej Komisji NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania, k. 6; *Kronika związkowa*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 30 XII 1980, nr 279.

²³ ABBH, 1.3, Protokół nr 1 zebrania Prezydium Oddziału NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu, 27 VII 1981 r. Przewodniczącym został Ferdynand Zalewski (ur. 22 V 1940 r. w Jeżewie, zm. 5 VI 2022 r. w Inowrocławiu) – absolwent zaocznych studiów na Wydziale Leśnym Akademii Rolniczej w Poznaniu (1974 r.), a także poddyplomowych studiów administracyjnych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (1979 r.). Od grudnia

Komisja Okręgowa Pracowników Oświaty była nie tylko jedną z największych, lecz także najaktywniejszych struktur związku w Inowrocławiu. 16 grudnia 1980 r., w rocznicę masakry na Wybrzeżu, nauczyciele upamiętnili poległych stoczniowców – oflagowano wówczas 30 proc. placówek oświatowych w mieście. NSZZ „Solidarność” wspierała także rolników walczących o prawo do stworzenia organizacji niezależnej od władz. Gdy w Bydgoszczy ogłoszono akcję strajkową po pobiciu grupy działaczy z Janem Rulewskim przez siły porządkowe podczas sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej 19 marca 1981 r., Komisja podjęła uchwałę, w której żądano wyjaśnień i ukarania winnych zajścia oraz odwołania wicewojewody Władysława Przybylskiego²⁴.

Przez dwanaście miesięcy legalnej działalności członkowie Prezydium Komisji Okręgowej podejmowali starania na rzecz rozwiązywania problemów systemu edukacji. Kierownictwo nauczycielskiej Solidarności spotykało się podczas cotygodniowych posiedzeń z przewodniczącymi kół, a raz na kwartał organizowało zebrania całej Komisji. Reprezentanci związku brali udział w regionalnych (Edmund Mikołajczak²⁵) i krajowych (Alfred Krysiak i Henryk Łada) zjazdach sekcji oświaty, a także w kolportażu niezależnej prasy oraz interwencjach na rzecz poprawy warunków pracy nauczycieli i edukacji uczniów. Powołano też następujące komisje: socjalno-bytową, do spraw programów szkolnych, historyczną, turystyczno-kulturalną, inwestycji i pomocy szkolnych, redakcyjną i interwencyjną. Aktywna była także grupa emerytów pod kierownictwem Włodzimierza Syczyły, dla której zorganizowano wycieczkę do Gdańska, połączoną ze spotkaniem z uczestniczką nauczycielskiego strajku z 1980 r. Danutą Nowakowską. Nauczyciele wydali również dwa numery własnego biuletynu „Okręg Kujaw Zachodnich Region Bydgoski” (zredagowane przez Edmunda Mikołajczaka), w których opublikowano artykuły poświęcone sytuacji w lokalnej oświacie²⁶.

W 1981 r. najważniejszym wydarzeniem było zorganizowanie – we współpracy z MKZ – Zjazdu Krajowej Sekcji Oświaty i Wychowania, który w dniach 13–14 czerwca obradował w Inowrocławiu. 13 czerwca do auli I LO przybyło ponad 100 delegatów (m.in. członkowie

1980 r. członek Prezydium Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Urzędzie Miasta Inowrocławia. Pierwszy przewodniczący Oddziału NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu. Podczas manifestacji 13 XII 1981 r. w Bydgoszczy pobity przez funkcjonariusza ZOMO. Działacz opozycji politycznej w stanie wojennym, kolporter prasy niezależnej. W 1988 r. współorganizator Komisji Organizacyjnej Oddziału NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu, następnie przewodniczący Tymczasowego Zarządu Oddziału NSZZ „Solidarność” w tym mieście. W 1990 r. wraz z grupą działaczy wywodzących się ze środowisk opozycyjnych utworzył Komitet Obywatelski Miasta Inowrocławia (zob. J. Szczutkowski, *Kto jest kim*, „Gazeta Pomorska”, 16–17 XII 2006, nr 293).

²⁴ APB, KW PZPR w Bydgoszczy, 1666, Meldunki nadane do Wydziału Organizacyjnego KW PZPR w Bydgoszczy, 16 XII 1980 r., k. 100; D. Jasiaczyk-Przygodzka, „NSZZ »Solidarność« Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich. Ważniejsze uchwały i postanowienia” (zbiory prywatne Edmunda Mikołajczaka).

²⁵ 26 maja 1981 r. Edmund Mikołajczak, Włodzimierz Hulisz, Alfred Krysiak i Zofia Pomianowska zostali wybrani na delegatów do Wojewódzkiej Sekcji Oświaty i Wychowania w Bydgoszczy. Trzy dni później Mikołajczak uczestniczył w powołaniu dziewięćosobowego Prezydium Regionalnej Rady Sekcji Oświaty i Wychowania, a w październiku 1981 r. został jego wiceprzewodniczącym (A. Krysiak, „»Solidarność« nauczycielska...”, s. 4).

²⁶ AMOZ, 1.1, Sprawozdanie z działalności NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich za okres 14 XII 1980 – 12 XII 1981, k. 1–3. Zob. także: 35 lat „Solidarności” w Polsce i regionie. Z Edmundem Mikołajczakiem, działaczem NSZZ „Solidarność” w kujawskiej oświacie, historykiem, regionalistą, honorowym obywatelem Inowrocławia rozmawiał Wojciech Gonera, <http://www.solidarnosc.torun.pl> (dostęp 21 II 2020 r.).

Prezydium Krajowej Rady Sekcji Oświaty i Wychowania – Jerzy Roman, Albin Zieliński, Bronisław Sarzyński, Stefan Starczewski, Stanisław Alot, Ryszard Bonczar, Grażyna Kułak i Ignacy Czeżyk) oraz specjalnie zaproszeni na to spotkanie goście: przewodniczący MKZ w Inowrocławiu Zbigniew Gedowski²⁷, reprezentujący NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” Piotr Bartoszcze²⁸ oraz kapelan inowrocławskiej Solidarności ks. Ryszard Pruckowski²⁹.

W trakcie spotkania rozmawiano m.in. o dalszych pracach nad projektem statusu prawnego nauczyciela w systemie edukacji (po zakończeniu prac projekt miał zostać przedłożony sejmowi do zatwierdzenia). Ważnymi tematami, które poruszono w czasie debaty, były także: sprawa tabeli uposażeń, ustawa o edukacji narodowej oraz problem dokształcania pracowników oświaty. W sąsiadującym z aulą pomieszczeniu redakcja zjazdu, mając do dyspozycji maszyny do pisania i powielacze, na bieżąco przygotowywała wypowiedzi z dyskusji, postanowienia informacje dla uczestników spotkania oraz uchwały. 14 czerwca w kościele Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie została odprawiona msza św. dla uczestników zjazdu, po czym kontynuowano obrady do godz. 14.00³⁰.

²⁷ Zbigniew Gedowski (ur. 22 I 1951 r. w Inowrocławiu) – kierowca w Inowrocławskich Zakładach Metalowych „Inoterma-Domgos”, działacz opozycji politycznej w PRL. Uczestnik strajku w „Domgosie” (9–10 IX 1980 r.), organizator pierwszego zebrania MKZ NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu (członek zespołu ds. postulatów i występujących nieprawidłowości, od grudnia 1980 r. szef miejskich struktur związku). Związany z NSZZ „Solidarność Chłopska” oraz NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” – współorganizator akcji protestacyjnych, uczestnik ogólnopolskiego strajku rolników w Bydgoszczy (16 III – 17 IV 1981 r.), a także protestu zorganizowanego w inowrocławskiej siedzibie ZSL (16–17 IV 1981 r.). 13 XII 1981 – 9 III 1982 r. internowany w ośrodku odosobnienia w Potulicach. Po odzyskaniu wolności działacz opozycji antykomunistycznej, współpracownik Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników „Solidarność”. Od lipca 1982 r. ukrywał się, po ujawnieniu się w kwietniu 1983 r. aresztowany, zmuszony do zapłacenia odszkodowania na rzecz Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej „Zgoda” w związku z akcją protestacyjną zorganizowaną 23 VIII 1981 r. Z powodu zaangażowania w działalność opozycyjną i represji wobec członków najbliższej rodziny wyemigrował w 1983 r. do USA. Od 2006 r. ponownie w Polsce – doradca związków zawodowych, współorganizator akcji protestacyjnych w Inowrocławskich Kopalniach Soli „SOLINO” S.A. (K. Grysińska, *Gedowski Zbigniew* [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska, Warszawa 2010 [dalej ES], s. 121–122).

²⁸ Piotr Bartoszcze (ur. 14 IV 1950 r. w Jaroszewicach k. Bełżyc, zm. 9 II 1984 r.) – działacz „Solidarności Chłopskiej” oraz NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Współorganizator struktur związku na kujawskiej wsi, uczestnik strajku chłopskiego w siedzibie WK ZSL w Bydgoszczy (16 III – 17 IV 1981 r.) i okupacji siedziby ZSL w Inowrocławiu (16–17 IV 1981 r.). Od 12 VII 1981 r. przewodniczący rolniczej Solidarności w gminie Inowrocław. Po wprowadzeniu stanu wojennego ukrywał się w inowrocławskim szpitalu. Uczestnik dożynek jasnogórskich 5 IX 1982 r., po których został zatrzymany i przewieziony do ośrodka odosobnienia w Mielęcinie (zwolniony pod koniec listopada 1982 r.). Kolporter prasy niezależnej, współpracownik Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników „Solidarność”. Zaginął w nocy z 7 na 8 II 1984 r. podczas rozwożenia wydawnictw podziemnych; ciało odnaleziono 9 lutego w studziennie melioracyjnej w pobliżu kanału Smyrnia niedaleko miejsca zamieszkania. Śledztwo w sprawie jego śmierci trzykrotnie umorzono – w latach 1984, 1995 i 2019; ostatnie prowadził pion prokuratorski IPN (M. Łątkowska, A. Borowski, *Bartoszcze Piotr* [w:] ES, s. 31; M. Pietrzyk, *Bartoszcze Piotr Tomasz* [w:] *Inowrocławski słownik biograficzny*, red. E. Mikołajczak, t. 2, Inowrocław 1994 [dalej ISB], s. 6–7). Szerzej na temat działalności Piotra Bartoszcze oraz okoliczności jego śmierci zob.: W. Goner, *Roman i Piotr Bartoszczowie*, Warszawa 2022 (szkic biograficzny wydany przez IPN w ramach serii „Bohaterowie Niepodległej”).

²⁹ *Historia Gimnazjum i Liceum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu 1855–1985*, cz. 2: *Katalogi, aneks źródłowy, indeksy*, red. R. Kabaciński, Inowrocław 1995, s. 141–145.

³⁰ ABBH, 1.6, Protokół obrad Krajowej Rady i Sekcji Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu, 13–14 VI 1981 r.

Zjazd przedstawicieli nauczycielskiej Solidarności w Inowrocławiu został zorganizowany w czasie burzliwych negocjacji związkowców z przedstawicielami resortu oświaty. Przedmiotem długotrwałego sporu była wówczas sprawa statusu nauczyciela. Strona związkowa domagała się nowelizacji Karty praw i obowiązków nauczyciela (będącej ustawą) z 1972 r. bądź uchwalenia nowych przepisów prawnych, przywracających podmiotowość pracownikom oświaty. Konsultacje na ten temat zakończyły się uzgodnieniem kompromisowego projektu Karty Nauczyciela, którą NSZZ „Solidarność” traktował jako dokument przejściowy, mający później stać się częścią ustawy o edukacji. Wprowadzenie stanu wojennego przekreśliło szanse na gruntowne zreformowanie systemu oświaty w Polsce. Ustawa uchwalona w styczniu 1982 r. spełniła jedynie część oczekiwań środowiska³¹.

Brak widocznych postępów w negocjacjach na szczeblu centralnym nie zniechęcił nauczycieli do podejmowania prób wprowadzania choćby drobnych zmian w najbliższym otoczeniu. Jednym z takich działań było kształtowanie wolnej od ideologii polityki pamięci oraz zainteresowanie badaniami regionalnymi. Aktywność nauczycieli często wykraczała poza ramy statutu związkowego, a dobra koniunktura polityczna umożliwiła np. spopularyzowanie wśród mieszkańców Inowrocławia nieznanych lub celowo zmarginalizowanych fragmentów dziejów Kujaw, przynosząc jednocześnie wzrost zainteresowania życiorysami przedwojennych polityków i wybitnych twórców kultury. W 1981 r., w związku ze stuleciem urodzin gen. Władysława Sikorskiego oraz 75. rocznicą strajku szkolnego, środowisko pasjonatów historii z Polskiego Towarzystwa Historycznego i Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego zorganizowało dwie sesje popularnonaukowe. Jednym z prelegentów był Edmund Mikołajczak, który przybliżył dzieje Parchania (od 1923 r. gen. Sikorski był właścicielem gospodarstwa w tej wsi) oraz znaczenie społeczeństwa Inowrocławia w walce o ocalenie polskiej tożsamości narodowej podczas „najdłuższej wojny nowoczesnej Europy”. Dzięki determinacji i poświęceniu Henryka Łady we wrześniu 1981 r. udało się sfinalizować projekt ufundowania tablicy upamiętniającej Leona Czarlińskiego, pierwszego polskiego komendanta dworca kolejowego po wyzwoleniu miasta w styczniu 1919 r., a kilka miesięcy później przewodniczący nauczycielskiej Solidarności wziął udział w zebraniu reaktywowanego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Należy także wspomnieć, że w lipcu 1981 r. Stefan Łożykowski (który zaprojektował znaczek Komisji Okręgowej), Stefania Rybus-Kujawa i Wit Płazewski zorganizowali w Zakładowym Domu Kultury Fabryki Maszyn Rolniczych „Agromet-Inofama” wystawę poświęconą stuleciu istnienia tego przedsiębiorstwa³².

Z pewnością nie było dziełem przypadku, że w obszarze zainteresowań członków NSZZ „Solidarność” znalazła się m.in. kwestia przywrócenia elementów regionalnych w toponomastyce Inowrocławia. Postulat zmiany dotychczasowych zasad doboru patro-

³¹ W uchwalonej 26 stycznia 1982 r. ustawie Karta Nauczyciela znalazły się m.in. zapisy dotyczące zmniejszenia pensum, przyspieszenia awansu zawodowego i wzmocnienia roli związków zawodowych w oświacie (zob. N. Jarska, *Niezależny ruch oświatowy i nauka niezależna 1980–1989* [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 161–162).

³² W. Gonera, *Niezależny Samorządny...*, s. 240.

nów ulic oraz powrotu do tradycji odrzuconej po 1945 r. został wprowadzony do debaty publicznej przez Edmunda Mikołajczaka, którego list otwarty został, we fragmentach, opublikowany na łamach „Ilustrowanego Kuriera Polskiego”. Autor zwrócił w nim uwagę na za daleko idącą ingerencję władz w dziedzictwo kulturowe, wskazując jednocześnie przykłady ośrodków skutecznie starających się o zachowanie dawnego nazewnictwa w przestrzeni miejskiej³³. Pomysł spotkał się z przychylną reakcją mieszkańców – do redakcji dziennika wpłynęło wiele listów od osób zainteresowanych udziałem w konsultacjach społecznych na ten temat. Propozycję poparła nauczycielska Solidarność, miejskie władze związku rozpoczęły zaś kolportaż pełnej wersji tekstu Mikołajczaka, który kończył się wezwaniem: „Przywróćmy zatem dawne nazwy ulicom: Marchlewskiego (Św. Ducha), Waryńskiego (Św. Mikołaja), ZMP (Świętokrzyska), Dzierżyńskiego (Panny Marii), pl. Obrońców Pokoju (pl. Klasztorny), Bohaterów Ludowej Armii Koreańskiej (Kasztelańska)”³⁴.

Niechęć władz komunistycznych do inicjatyw społecznych, także neutralnych światopoglądowo, przesądziła o odrzuceniu projektu uchwały dopuszczającej pierwsze zmiany w nazewnictwie ulic przez Miejską Radę Narodową. Jej członkowie w mało przekonujący sposób uzasadniali swoją decyzję koniecznością zwrócenia większej uwagi na problemy związane z zaopatrzeniem rynku, a także tym, że przywrócenie dawnego nazewnictwa „wiązałoby się z określonymi kosztami”³⁵. Ta argumentacja nie zrobiła większego wrażenia na głęboko rozczarowanym postawą władz pomysłodawcy tego przedsięwzięcia, który wystawił im surową recenzję, pisząc: „Argumenty przeciwników historycznego nazewnictwa ulic nie wykraczały poza sferę organizacyjno-finansową. Znowu zatem okazało się, że to społeczeństwo jest dla administracji, a nie odwrotnie, jak można by sądzić. Nieduże stosunkowo koszty i niechęć urzędników wystarczyły – zdaniem większości radnych – aby zdeptać argumenty naukowe, tradycję i wolę społeczeństwa. Jako mieszkańcy Inowrocławia i nauczycielowi jest mi po prostu wstyd za władze miejskie”³⁶.

Podsumowaniem działalności NSZZ „Solidarność” w środowisku nauczycielskim było spotkanie ze znaną i cenioną działaczką gdańskiej opozycji Anną Walentynowicz, zorganizowane 16 października 1981 r. z okazji pierwszej rocznicy powstania Międzyszkolnego Komitetu Założycielskiego. Wzięło w nim udział ok. 200 osób. Odpowiadając na pytania zgromadzonych, legendarna sunnicowa ze Stoczni Gdańskiej nie ograniczyła się do opowieści o swoich działaniach, lecz bez pardonowo zaatakowała Lecha Wałęsę, oskarżając go o „nieprzebranie zasad demokratycznych w podejmowaniu decyzji związkowych”. Zebranie zakończyło się skandalem – w proteście przeciwko tym zarzutom część

³³ Zob. H. Zimmer, *Przywrócić dawne nazwy inowrocławskim ulicom*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 20–22 II 1981, nr 36 (redakcja nie zamieściła nazwiska autora listu, który figuruje w tekście jako Edmund M.).

³⁴ ABBH, 1.3, E. Mikołajczak, *Dawne nazwy dla ulic Inowrocławia*, druk powielany.

³⁵ H. Zimmer, *Raz jeszcze o decyzji MRN*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 3 XI 1981, nr 216.

³⁶ E. Mikołajczak, *Kogo reprezentuje inowrocławska rada narodowa?*, „Kontra. Inowrocławski Biuletyn Informacyjny NSZZ »Solidarność«”, 6 XI 1981, nr 1. Szerzej na temat zmian w nazewnictwie inowrocławskich ulic zob.: *idem*, *Elementy regionalne w onomastyce Inowrocławia od końca XIX do początku XXI wieku* [w:] *Kujawy. Tradycja – tożsamość – świadomość*, red. T. Łaszkiwicz, Inowrocław 2005, s. 41–56.

uczestników opuściła salę, a jedna z osób „zarzuciła Annie Walentynowicz, że swoimi nieodpowiedzialnymi, krytycznymi wypowiedziami pod adresem Wałęsy może doprowadzić do rozbitcia jedności związku”³⁷.

W historii ruchu solidarnościowego na omawianym obszarze na osobną uwagę zasługują wydarzenia związane z buntem młodego pokolenia, a zwłaszcza działalność opozycyjna przywódcy niepokornej młodzieży Jarosława Brejzy³⁸. Wpływem radykalnych haseł antykomunistycznych na postępowanie chłopca zainteresowała się SB. Funkcjonariusze zwracali szczególną uwagę na utrzymywanie przez niego stałych kontaktów ze środowiskiem nauczycielskiej Solidarności, skutkujące zaangażowaniem uczniów w akcję zawieszania krzyży w salach lekcyjnych. Odnotowali także podjęcie próby nawiązania współpracy z Regionalnym Komitetem Obrony Więźniów Politycznych³⁹. Brejza należał także do założycieli Niezależnego Samorządnego Związku Młodzieży Szkolnej „Solidarność”, działającego od kwietnia 1981 r. i zrzeszającego, według oficjalnych danych, blisko 3 tys. uczniów szkół ponadpodstawowych Inowrocławia i okolic. Organizacja cieszyła się poparciem ze strony NSZZ „Solidarność”, NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” oraz życzliwością hierarchii kościelnej. W deklaracji programowej jej członkowie upominali się przede wszystkim o swoje prawa i zapewnienie udziału w debacie o przyszłości państwa. Apelowali także do całego społeczeństwa o większe zainteresowanie problemami najmłodszych obywateli⁴⁰.

Zgodnie ze statutem młodzieżowej Solidarności, wśród najważniejszych celów jej działania znalazły się przede wszystkim kwestie związane z ochroną praw, godności i interesów uczniów, rozwojem inicjatyw naukowych oraz szkolnej samorządności. Szczególnego znaczenia nabrała zwłaszcza ostatnia sprawa, ponieważ to właśnie

³⁷ AIPN By, 077/490, t. 9, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Bydgoszczy płk. Stefana Stefankowskiego do I sekretarza KW PZPR w Bydgoszczy Henryka Bednarskiego, 17 X 1981 r., k. 245.

³⁸ Jarosław Brejza (ur. 24 XII 1964 r. w Inowrocławiu, zm. 4 VIII 1982 r. tamże) – uczeń Zespołu Szkół Mechanicznych i Elektrycznych w Inowrocławiu, współpracownik MKZ NSZZ „Solidarność” w tym mieście. Przewodniczący Komitetu Założycielskiego Niezależnego Samorządnego Związku Młodzieży Szkolnej „Solidarność”. We wrześniu 1981 r. wziął udział w gdańskim zjeździe przedstawicieli niezależnych organizacji młodzieżowych, podczas którego powołano Federację Młodzieży Szkolnej. Po 13 grudnia 1981 r. działacz podziemia antykomunistycznego, kolporter drugoobiegowej prasy, uczestnik spotkań opozycyjnych oraz niezależnych uroczystości patriotycznych (m.in. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, zorganizowanej 3 V 1982 r. w Inowrocławiu). W stanie wojennym trzykrotnie wzywany przez funkcjonariuszy SB na przesłuchania do KM MO w Inowrocławiu. 11 V 1982 r. zatrzymany na 48 godzin za udział w przygotowaniach do akcji strajkowej w dniu 13 maja (w odpowiedzi na apel Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” tego dnia w zakładach pracy na terenie całego kraju zaplanowano piętnastominutowy strajk). Postawiony przed kolegium ds. wykroczeń z art. 61 § 2 Kodeksu Wykroczeń (oskarżony o to, że 3 V 1982 r. podczas procesji kościelnej niósł flagę z napisem „Solidarność”); 26 V 1982 r. uniewinniony. 4 VIII 1982 r. popełnił samobójstwo (W. Gonera, *Z kart historii: Niepokorny*, „Kurier Inowrocławski”, 30 VII 2015, nr 14; J. Marszałek, *Jarosław Brejza (1964–1982)*, „Wiadomości Wolnych Związków”, 13 VIII 1989, nr 40; D. Ratajczak, *Komuna niech przepadnie*, „Gazeta Regionalna”, 25 VII 1992, nr 174; K. Sidorkiewicz, *Sen o wolnej Polsce*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 9 II 1990, nr 34; S. Zasada, *Ja nie mogę czekać*, „Gazeta Wyborcza”, 25–26 VIII 2012, nr 198; K. Osipiński, T. Rabant, *Brejza Jarosław [w:]* ES, t. 3, red. G. Waligóra, Warszawa 2019, s. 71; M. Pietrzyk, *Brejza Jarosław [w:]* ISB, s. 14–15).

³⁹ AIPN By, 069/1376, t. 2, Szyfrogram nr 1929 KM MO w Inowrocławiu do naczelnika Wydziału IV KW MO w Bydgoszczy, 4 VI 1981 r., k. 149.

⁴⁰ W. Gonera, *Niezależny Samorządny...*, s. 264.

w ramach samorządu uczniowskiego jej członkowie mieli realizować swoje plany⁴¹. Szkolny związek cieszył się pełnym zaufaniem kierownictwa MKZ oraz nauczycieli (zwłaszcza Henryka Łady i Zygmunta Tucholskiego), ale ukonstytuowane w lipcu 1981 r. władze Oddziału odnosiły się do niego z wyraźną rezerwą, obawiając się, że zaangażowanie w działalność opozycyjną może narazić młodych i niedoświadczonych ludzi na represje. Brejza i jego najbliżsi współpracownicy wspierali kampanię informacyjną prowadzoną przez NSZZ „Solidarność” (kolportaż ulotek), pomagali w przygotowaniach do zorganizowania strajku rolników w inowrocławskiej siedzibie ZSL przy ul. Solankowej oraz uroczystości z okazji 190. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, a w trakcie Zjazdu Krajowej Sekcji Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” zadbali o sporządzenie materiałów programowych dla gości z całego kraju. Uczniowie nie ograniczali się wyłącznie do wykonywania poleceń „starszych kolegów”. Jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego nawiązali kontakty z radykalnymi działaczami szkół poznańskich, którzy utworzyli konspiracyjną Konfederację Młodej Polski „Rokosz”⁴². We wrześniu 1981 r. delegacja związku, w składzie Jarosław Brejza, Janusz Chałupka i Mirosław Majcherczyk, wzięła udział w zjeździe przedstawicieli niezależnych stowarzyszeń młodzieżowych w Gdańsku, podczas którego powołano Federację Młodzieży Szkolnej.

W tym czasie doszło do konfliktu o przywództwo w uczniowskiej „Solidarności”, zakończonym rozłamem w organizacji⁴³. Zdaniem Chałupki i Majcherczyka, spór dotyczył przede wszystkim programu i metod jego realizacji. Grupa Brejzy domagała się podjęcia działań energicznych i adekwatnych do zagrożenia ze strony władz. Jednak od poczynań tych dystansowały się osoby niechętne radykalnym hasłom⁴⁴. Ostateczną weryfikacją głoszonych poglądów i rzeczywistego zaangażowania w działalność opozycyjną okazał się okres stanu wojennego. Brutalna demonstracja siły, dokonana wówczas przez władze, zdecydowanie ostudziła zapał młodych inowrocławian i w znacznym stopniu zredukowała potencjał organizacji dotkniętej kryzysem wewnętrznym. Otwarty sprzeciw wobec polityki rządu manifestowali nieliczni uczniowie, zwłaszcza sam Brejza, który po 13 grudnia 1981 r. zaangażował się w kolportaż druków bezdebitowych i pomoc w organizowaniu spotkań działaczy opozycji, narażając się tym samym na represje. W rezultacie 4 sierpnia 1982 r. popełnił samobójstwo⁴⁵.

⁴¹ ABBH, 1.6, Statut Niezależnego Samorządnego Związku Młodzieży Szkolnej „Solidarność”.

⁴² J. Brejza, D. Ratajczak, *Młodzież o swoim nowym związku*, „Okręg Kujaw Zachodnich Region Bydgoski”, 13–14 VI 1981, nr 1.

⁴³ Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Gdańsku, Krajowa Komisja Porozumiewawcza i Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”, 1605, Telegram przedstawicieli Prezydium Niezależnego Samorządnego Związku Młodzieży Szkolnej „Solidarność” Dariusza Ratajczaka i Pawła Nowaka do organizatorów zjazdu delegatów niezależnych organizacji młodzieżowych w Gdańsku, 12 IX 1981 r., k. 4; AUMK, 170758, K. Bębniśta, „Działalność NSZZ »Solidarność«...”, k. 90–91.

⁴⁴ List Janusza Chałupki do autora, 21 IV 2016 r.; list Mirosława Majcherczyka do autora, 15 VII 2020 r. (zbiory prywatne Wojciecha Gonery).

⁴⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, 01543/2, Pismo naczelnika Wydziału Ogólnego KW MO w Bydgoszczy ppłk. Zdzisława Jasińskiego do naczelnika Wydziału Prasowego Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych płk. Edmunda Zacińskiego, 9 V 1983 r., k. 352–353.

Ostatnie przed wprowadzeniem stanu wojennego zebranie Komisji Okręgowej odbyło się 12 grudnia 1981 r. Inowrocławscy nauczyciele podsumowali wówczas dwanaście miesięcy działalności związku, debatowali także nad usprawnieniem komunikacji między strukturami. Alfred Krysiak przedstawił aktualne dane statystyczne, z których wynikało, że w tym czasie Solidarność pracowników oświaty miała na omawianym obszarze 1723 członków, zorganizowanych w ponad 40 kołach szkolnych⁴⁶. Debatę zdominowały jednak niepokojące informacje o prowokacyjnym zachowaniu władz i coraz częstszych atakach na przedstawicieli związku. Jeszcze tego samego dnia, późnym wieczorem, rozpoczęły się pierwsze zatrzymania jego działaczy. 13 grudnia 1981 r. władze państwowe poinformowały o wprowadzeniu stanu wojennego i zawieszeniu działalności wszystkich organizacji społecznych i związków zawodowych.

W proteście przeciwko represjom i ograniczeniu swobód obywatelskich już w styczniu 1982 r. kilkoro inowrocławskich pedagogów powołało podziemną grupę, która rozpoczęła zbiórkę pieniędzy dla rodzin osób prześladowanych przez reżim. Z czasem do tej inicjatywy przyłączyli się inni członkowie zawieszono (a od października 1982 r. zdelegalizowanego) związku, dzięki czemu rozszerzono działalność. W mieszkaniu Jadwigi Wielewskiej-Fengler, które było ważnym punktem dystrybucji podziemnej prasy w mieście, nauczyciele prowadzili wykłady dla młodzieży, a także organizowali koła samokształceniowe. Później osoby wywodzące się z tego środowiska odegrały bardzo ważną rolę w procesie odbudowy struktur Solidarności i organizowaniu kampanii przed wyborami parlamentarnymi w 1989 r., a także w przygotowaniach do restytucji samorządu terytorialnego⁴⁷.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Biura Badań Historycznych Zarządu Regionu Toruńsko-Włocławskiego NSZZ „Solidarność”

Dokumenty NSZZ „Solidarność” 1980–1981.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku Delegatura w Bydgoszczy

Akta operacyjne.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

Akta operacyjne.

⁴⁶ Z. Tucholski, *15 lat temu w Inowrocławiu*, „Wolne Związki”, 27 XII 1995, nr 126.

⁴⁷ Zob. W. Gonera, *Działalność inowrocławskich nauczycieli z „Solidarności” w okresie stanu wojennego i w drugiej połowie lat 80.*, „Przegląd Oświatowy”, 1 X 2012, nr 15; *idem*, *Przemiany polityczne w Inowrocławiu w latach 1989–1990*, Inowrocław 2016.

Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Gdańsku

Krajowa Komisja Porozumiewawcza i Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”

Archiwum Międzyzakładowej Organizacji Związkowej NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty i Wychowania Okręgu Kujaw Zachodnich

Dokumenty NSZZ „Solidarność” 1980–1981.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Komitet Gminny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Złotnikach Kujawskich;

Komitet Miejsko-Gminny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Barcinie;

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Bydgoszczy.

Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

K. Bębniśta, „Działalność NSZZ »Solidarność« w Inowrocławiu w latach 1980–1989”, mps pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem dr. hab. W. Polaka, prof. UMK, w Zakładzie Systemów Politycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2007.

Zbiory prywatne

Zbiory prywatne Edmunda Mikołajczaka;

Zbiory prywatne Wojciecha Gonery.

Źródła opublikowane

Historia Gimnazjum i Liceum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu 1855–1985, cz. 2: *Katalogi, aneks źródłowy, indeksy*, red. R. Kabaciński, Inowrocław 1995.

Wspomnienia, pamiętniki, wywiady

35 lat „Solidarności” w Polsce i regionie. Z Edmundem Mikołajczakiem, działaczem NSZZ „Solidarność” w kujawskiej oświacie, historykiem, regionalistą, honorowym obywatelem Inowrocławia rozmawiał Wojciech Gonera, <http://www.solidarnosc.torun.pl> (dostęp 21 lutego 2020 r.).

Prasa

„Gazeta Pomorska” 1980, 2006, 2018.

„Gazeta Regionalna” 1992.

„Gazeta Wyborcza” 2012.

„Ilustrowany Kurier Polski” 1980, 1981, 1990.

„Kontra. Inowrocławski Biuletyn Informacyjny NSZZ »Solidarność«” 1981.

„Kurier Inowrocławski” 2015.

„Okręg Kujaw Zachodnich Region Bydgoski” 1981.

„Przegląd Oświatowy” 2012, 2013.

„Serwis Informacyjny” 1981.

„Wiadomości Wolnych Związków” 1989.

„Wolne Związki” 1995.

OPRACOWANIA

- Gonera W., *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Inowrocławiu (1980–1981)*, Inowrocław 2021.
- Gonera W., *Nie żyje legenda inowrocławskiej „Solidarności”*, https://ki24.info/pl/11_wiadomosci/11142_nie-zyje-legenda-inowroc-awskiej-solidarno-ci.html (dostęp 21 lutego 2020 r.).
- Gonera W., *Przemiany polityczne w Inowrocławiu w latach 1989–1990*, Inowrocław 2016.
- Gonera W., *Roman i Piotr Bartoszczowie*, Warszawa 2022, seria „Bohaterowie Niepodległej”.
- Grysińska K., *Gedowski Zbigniew [w:] Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska, Warszawa 2010.
- Jarska N., *Niezależny ruch oświatowy i nauka niezależna 1980–1989 [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Jarska N., „*Szkoła ma służyć dziecku*”. *Solidarność nauczycielska 1980–1981*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010.
- Jóźwiak S., *W służbie miastu – Edmund Mikołajczak [w:] Pamięć miasta. Honorowi obywatele Inowrocławia*, red. T. Łąszkiewicz, Warszawa 2019.
- Listopad ’80. Rzecz o strajkach ludzi oświaty, służby zdrowia i kultury*, red. J. Hlebowicz, Gdańsk 2022.
- Łąszkiewicz T., *Pół wieku Polskiego Towarzystwa Historycznego w Inowrocławiu 1956–2006*, Inowrocław 2006.
- Łątkowska M., Borowski A., *Bartoszcze Piotr [w:] Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, red. M. Łątkowska, Warszawa 2010.
- Mikołajczak E., *Elementy regionalne w onomastyce Inowrocławia od końca XIX do początku XXI wieku [w:] Kujawy. Tradycja – tożsamość – świadomość*, red. T. Łąszkiewicz, Inowrocław 2005.
- Mikołajczak E., *Henryk Łada (1937–2006)*, „Ziemia Kujawska” 2007, t. 20.
- Osiński K., Rabant T., *Brejza Jarosław [w:] Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 3, red. G. Waligóra, Warszawa 2019.
- Pietrzyk M., *Bartoszcze Piotr Tomasz [w:] Inowrocławski słownik biograficzny*, red. E. Mikołajczak, t. 2, Inowrocław 1994.
- Pietrzyk M., *Brejza Jarosław [w:] Inowrocławski słownik biograficzny*, red. E. Mikołajczak, z. 2, Inowrocław 1994.

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w inowrocławskiej oświacie (1980–1981)

Artykuł przybliży kilkunastomiesięczną działalność inowrocławskich nauczycieli z Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w latach 1980–1981. Rozpoczęła się ona w październiku 1980 r. zorganizowaniem przez kilku pracowników oświaty zebrania, podczas którego powołano Międzyszkolny Komitet Założycielski. Jego członkowie zaangażowali się w rozwój związku w kilkunastu gminach regionu. 14 grudnia 1980 r. powołano Komisję Okręgową, jedną z największych i najaktywniejszych na oma-

wianym obszarze struktur związku niezależnego od władzy komunistycznej. Na szczególną uwagę zasługuje to, że inowrocławscy nauczyciele nie ograniczali się do prób wprowadzenia zmian w systemie edukacji. Uczestniczyli także w rozwoju ruchu solidarnościowego na różnych poziomach, brali udział w działalności Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” (od lipca 1981 r. Oddziału Solidarności) w Inowrocławiu, współpracowali z NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Wspierali również dążenia uczniów szkół średnich, którzy w dużej mierze dzięki ich pomocy zorganizowali własną organizację – Niezależny Samorządny Związek Młodzieży Szkolnej „Solidarność”. Ponadto wprowadzili do publicznej dyskusji temat przywrócenia historycznych nazw ulic i aż do wprowadzenia stanu wojennego starali się kształtować własną politykę pamięci.

SŁOWA KLUCZOWE

NSZZ „Solidarność”, oświata niezależna, Międzyszkolny Komitet Założycielski, ruch związkowy, Inowrocław

The Independent Self-Governing Trade Union “Solidarity” in the Educational Institutions of Inowrocław (1980–1981)

The article presents several months of the activities of Inowrocław teachers from the Independent Self-Governing Trade Union “Solidarity” during 1980–1981. It began in October 1980, when several education workers organised a meeting during which the Interschool Founding Committee was established. Its members were involved in the development of the union in several *gminas* in the region. On 14 December 1980, the District Commission was established, one of the largest and most active structures of a union independent of the communist government in the area in question. What is particularly noteworthy is that teachers from Inowrocław did not limit themselves to trying to introduce changes in the education system. They also participated in the development of the Solidarity movement at various levels, took part in the activities of the Inter-Enterprise Founding Committee of NSZZ “Solidarność” (since July 1981, the Solidarity Branch) in Inowrocław, and cooperated with the NSZZ of Individual Farmers “Solidarność”. They also supported the aspirations of high school students, who, largely thanks to their help, established their own organisation – the Independent Self-Governing School Youth Union “Solidarność”. Moreover, they introduced the topic of restoring historical street names into public discussion and tried to shape their own remembrance policy until the imposition of martial law.

KEYWORDS

Solidarity Trade Union, independent education, Inter-School Founding Committee, trade union movement, Inowrocław

WOJCIECH GONERA – magister historii, pracownik Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszcy. Członek Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego. Inicjator, od kilkunastu lat, działań związanych z zachowaniem dorobku i dziedzictwa ruchu społecznego „Solidarność” oraz popularyzacją wiedzy na temat udziału działaczy opozycji demokratycznej w odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1989 r. Autor kilkunastu książek i artykułów przybliżających zagadnienia związane z kształtowaniem się oporu społecznego oraz opozycji politycznej w Inowrocławiu i regionie. Organizator uroczystości związkowych i patriotycznych, współautor kilku wystaw poświęconych historii NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu i na Kujawach. Od 27 czerwca 2016 r. kieruje pracami Biura Badań Historycznych Zarządu Regionu Toruńsko-Włocławskiego NSZZ „Solidarność”, zajmującego się dokumentowaniem historii ruchu związkowego na Kujawach i Pomorzu.

WOJCIECH GONERA – MA in history, an employee of the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship Office in Bydgoszcz. A member of the Independent Self-Governing Trade Union “Solidarity” and the Polish Historical Association. The initiator, for over a decade, of various initiatives related to the preservation of the legacy and heritage of the “Solidarity” social movement and popularisation of knowledge on the participation of democratic opposition activists in Poland’s regaining of independence in 1989. The author of several books and articles on issues related to the formation of social resistance and political opposition in Inowrocław and the region. The organiser of trade union and patriotic celebrations, co-author of several exhibitions devoted to the history of the “Solidarity” Trade Union in Inowrocław and Kuyavia. Since 27 June 2016, he has headed the work of the Historical Research Office of the Board of the Toruń-Włocławek Region of the Solidarity Trade Union, which deals with documenting the history of the trade union movement in Kuyavia and Pomerania.